

İSLÂM'IN İLME VERDİĞİ ÖNEM*

Dinimiz okumaya, araştırmaya ve ilme büyük önem vermiştir. Nitekim Cenabı Hak, ilk inen ayetlerde Hz. Peygamber ve onun şahsında tüm Müslümanlara okumayı emretmiş, onları kalemle yazmaya ve ilimde gelişip yetkinleşmeye teşvik etmiştir: "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" tan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir."¹ mealindeki İlk vahyin "oku" emriyle başlaması ve bu emrin beş kısa ayet içinde iki defa tekrar edilmesi, okumanın ve ilmin dinde ve insan hayatında ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayet-i kerimede Hz. Peygamber'e emredilen okumanın konusu belirtilmemiştir. Çünkü okunması istenen yalnızca kendisine indirilen vahiyle sınırlı olmayıp, başta kozmik âlemdeki ayetler olmak üzere, okunması yani üzerinde inceleme yapıp zihin yorularak hakkında bilgi edinilmesi, ders ve ibret alınması gereken her şeyin tanınması, hakikatinin anlaşılıp kavranması istenmektedir. Kuşkusuz, yaratana tanımak, bilimin de dinin de temelini teşkil eder. Bu sebeple "Yaratan rabbinin adıyla oku" buyurularak Hz. Peygamber'in okuma faaliyetine veya herhangi bir işe, başka varlıkların adıyla değil, yaratan rabbin adıyla başlaması ve O'ndan yardım istemesi emredilmiştir.

Ayete "Yaratan Rabbinin adına oku" şeklinde de mana verilebilir. Sonuçta okumanın (veya herhangi bir faaliyetin) Allah'ın adıyla, Allah için ve Allah adına yapılması emredilmiştir. Ayette "Yaratan rabbinin adıyla oku" buyurularak özellikle yaratma sıfatına vurgu yapılmıştır. Çünkü hem insandaki okuma yeteneği ve imkânını hem de onun okuduğu, incelediği, anlamaya ve kavramaya çalıştığı objeleri, nesnelere yaratan Allah'tır. İnsan, bilgi edinme sürecinde Allah'ın verdiği imkân ve yetenekleri kullanmakta, O'nun yarattığı şartlarda ve onun yarattığı varlıklar üzerinde bilimsel inceleme ve araştırmalar yapmaktadır. Durum böyle iken, yani O'nun yarattığı yeteneklerle O'nun yarattığı varlık âlemini incelerken, bütün bu lütufları görmezlikten gelerek Allah'a şükretmemek, O'nu tanımamak, üstelik bunu bilim adına yapmak büyük bir nankörlüktür.²

Bir başka ayet-i kerimede Allah'tan haşyet duymanın (O'na derin saygı göstermenin) ancak ilimle olacağı ifade edilmektedir:

أَتَمَّا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ

“Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.”³

Ayrıca Bakara suresinin 31. ayetinde Allah Teala'nın Hz. Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğrettiği bildirilerek canlılar arasında insanın farklı üstün yerinin onun öğrenme özelliği ile olduğu ifade edilmektedir, (ilgili ayetin meali şöyledir: "Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek, 'Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin' dedi.") İnsanın diğer varlıklardan üstünlüğü ilimle olduğu gibi insanlar arasında üstünlük ölçüsü de ilimdir:

* Dr. Mehmet Canbulat, Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı.

¹ Alak, 96/1-5.

² Komisyon, Kur'an Yolu, V/596-597, D.İ.B. Yay., Ankara, 2003.

³ Fâtır, 35/28.

"De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁴ İlim herhangi bir ırkın, kavmin, zümrenin ve topluluğun tekelinde değildir. Dolayısıyla, isteyen herkes, istidat ve kabiliyeti oranında ilim sahibi olabilir. Böylece kişi, ilim sayesinde başkalarının makam, mevki ve servet gibi maddi imkanlarla ulaşabileceği derecelere hatta daha üst mertebelere ulaşabilir. Nitekim bir ayet-i kerimede bu husus şöyle dile getirilir:

يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ

"Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir."⁵

İlim sahiplerinin üstünlüğü ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

"Alimin abide üstünlüğü, benim sizin en aşağı derecede olanınıza üstünlüğüm gibidir. Şüphesiz ki Allah, melekleri, gök ve yer ehli, hatta yuvasındaki karınca ve balıklar bile insanlara hayrı öğretenlere dua ederler."⁶

İlim insanın izan, idrak ve kavrayış düzeyinin yükselmesine vesile olur. Böylece, ilim sahipleri diğer insanlardan farklı olarak alanında derin bir anlayışa sahip olurlar. Bu yönüyle ilim Allah'ın insanlara lütfettiği en büyük nimetlerden biridir. Hz. Peygamber (s.a.s.),

"Allah, kimin hakkında hayır dilerse ona din hususunda büyük bir anlayış verir"⁷ buyurarak ilim sahiplerine derin bir anlayış verileceğini, bunun da kendileri için hayır olacağını haber vermektedir.

Mekke'de nazil olan ayetlerden birisinde Hz. Peygamber'e şu duada bulunması emredilmektedir: "Rabbim! İlmimi arttır de."⁸

Cenabı Hak, Hz. Peygamber'e ilmin dışında herhangi bir şeyi kendisine artırması için dua etmesini emretmemiştir. Çünkü ilim bitmek tükenmek bilmeyen bir hazinedir. İlim, yalnızca sahibine değil, başka insanlara, hatta diğer canlılara da yarar sağlar. Hz. Peygamber de çeşitli hadislerinde ilmi ve ilim sahibini övmüş, Müslümanları ilim öğrenmeye teşvik etmiştir:

"Yalnız şu iki kimseye gıpta edilir: (Birincisi) Allah'ın kendisine ihsan ettiği malı hak yolunda harca yııp tüketen kimse; (ikincisi ise) Allah'ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmeden ve onu başkalarına da Öğreten kimse(dir)."⁹

Hadisi-i şerifte geçen "hikmet" kelimesini İslâm âlimleri Kur'an ve sünnet olarak anlamışlar ve bunların ilmine sahip olmak şeklinde yorumlamışlardır. Herkesin ilim sahibi olması mümkün olmazsa da ilim öğrenmeye istidat ve kabiliyeti olanlar için gıpta edilecek kimseler alimlerdir.

İlim sadece bu dünyada değil ahirette de mutluluk kaynağıdır:

⁴ Zümer, 39/9.

⁵ Mücadele, 58/11.

⁶ Tirmizi, İlim, 19.

⁷ Buhari, İlim, 10, Humus, 7, İtisam, 10; Müslim, imare, 175, Zekat, 98, 100; Ayrıca bk. Tirmizi, İlim, 4; İbni Mace, Mukaddime, 17.

⁸ Taha, 20/114.

⁹ Buhari, İlim, 15, Zekat, 5, Ahkam, 3, İtisam, 1 3, Tevhid, 45; Müslim, Müsafirin, 268; Ayrıca bk. Tirmizi, Birr, 24; İbni Mace, Zühhd, 2.

"Kim ilim tahsil etmek üzere bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır."¹⁰

İlim yolcusu Allah yolundadır:

"İlim tahsil etmek için yolculuğa çıkan kimse, evine dönünceye kadar Allah yolundadır."¹¹

Alimler peygamberlerin varisleridir:

"Bir kimse, ilim elde etmek arzusuyla bir yola girerse, Allah o kişiye cennetin yolunu kolaylaştırır. Kuşkusuz melekler yaptığından hoşnut oldukları için ilim öğrenmek isteyen kimsenin üzerine kanatlarını gererler. Göklerde ve yerde bulunanlar, hatta suyun içindeki balıklar bile alim kişiye Allah'tan mağfiret dilerler. Alimin abide karşı üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki alimler, peygamberlerin varisleridir. Peygamberler altın ve gümüşü miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur."¹²

Maddi ve manevi alanda ilerlemenin ve kalkınmanın yolu ilimden geçer:

"Allah'ın benimle göndermiş olduğu hidayet ve ilim, yeryüzüne yağın bol yağmura benzer. Yağmurun yağdığı yerin bir bölümü verimli bir topraktır: Yağmur suyunu emer, bol çayır ve ot bitirir. Bir kısmı da suyu emmeyip üstünde tutan çorak bir yerdir. Allah burada biriken sudan insanları faydalandırır. Hem kendileri içer, hem de hayvanlarını sular ve ziraatlarını o su sayesinde yaparlar. Yağmurun yağdığı bir yer daha vardır ki, düz ve hiçbir bitki bitmeyen kaypak ve kaygan arazidir. Ne su tutar, ne de ot bitirir, işte bu, Allah'ın dininde anlayışlı olan ve Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilim kendisine fayda veren, onu hem öğrenen hem öğreten kimse ile, buna başını kaldırıp kulak vermeyen, Allah'ın benimle gönderdiği hidayeti kabul etmeyen kimsenin benzeridir."¹³

İlim amel defterinin kapanmamasına vesile olur:

"Ademoğlu öldüğü zaman bütün amellerinin sevabı da sona erer (amel defteri kapanır. Bundan şu) üç şey müstesnadır: Sadaka-i cariye, istifade edilen ilim, kendisine dua eden hayırlı evlat."¹⁴

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere ilim, yalnızca sahibine değil, başka insanlara, hatta diğer canlılara da yarar sağlar. Örneğin, İslâm'ı başkalarına tebliğ edecek kişilerde bulunması gereken niteliklerden biri de ilim sahibi olmasıdır. Aksi takdirde kişi İslâm'a ve Müslümanlara fayda yerine zarar getirir. Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hayber savaşında Hz. Ali'ye hitaben söylemiş olduğu şu söz oldukça önemlidir:

"Allah'a yemin ederim ki, Cenab-ı Hakk'ın senin aracılığıyla bir tek kişiyi hidayete kavuşturması, senin, en kıymetli dünya nimeti olan kırmızı develere sahip olmandan daha hayırlıdır."¹⁵ Hz. Ali (r.a) iyi bir savaşçı idi. Ama aynı zamanda ahabın ilim bakımından en ileri derecede olanlarından biriydi. Konuyla ilgili diğer bir hadis-i şeriflerinde ise Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır:

¹⁰ Müslim, Zikr, 39; ayrıca bk. Buhari, İlim, 10; Ebu Davud, ilim, 1; Tirmizi, Kur'an, 10, ilim, 19; İbni Mace, Mukaddime, 17.

¹¹ Tirmizi, İlim, 2.

¹² Ebu Davud, İlim, 1; Tirmizi, ilim, 19; ayrıca bk. Buhari, ilim, 10; İbni Mace, Mukaddime, 17.

¹³ Buhari, İlim, 20; Müslim, Fezail, 15.

¹⁴ Müslim, Vasiyyet, 14; Ayrıca bk. Ebu Davud, Vasaya, 14; Tirmizi, Ahkam, 36; Nesai, Vasaya, 8.

¹⁵ Buhari, Fezailü'l-Ashab, 9, Meğazi, 38; Müslim, Fezailü's-Sahabe, 34.

"Hidayete, (doğruluğa ve iyiliğe) davet eden kimseye, kendisine uyanların sevabı kadar sevap verilir. Bu onların sevaplarından da hiçbir şey azaltmaz."¹⁶ Müslüman, beşikten mezara kadar ilim taliplisi olmalıdır. Zira, okumanın, araştırmanın ve ilim öğrenmenin belli bir yaşı yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.),

"Mümin, cennete girinceye kadar hiçbir hayıra doymaz."¹⁷ buyurmuştur. İlim sahibi olup bildiklerini başkalarına öğretmekten daha büyük hayır olur mu? Hz. Peygamber (s.a.s.) kendi sözlerini ezberleyip başkalarına ulaştıran kimselerle ilgili olarak şu müjdeyi veriyor:

"Bizden bir şey işitip, onu aynen işittiği gibi başkalarına ulaştıran kimsenin Allah yüzünü ağartsın. Kendisine bilgi ulaştırılan nice insanlar vardır ki, o bilgiyi, bizzat işiten kimseden daha iyi anlar ve korur."¹⁸

İlim, insanlara ve diğer varlıklara yararlı olmak için öğrenilir. Bu itibarla, öğrenilen bir ilmin gizlenmesi ve insanların yararı için kullanılmaması kabul edilemez. Hz. Peygamber (s.a.s.) fayda vermeyen ilimden Allah'a sığınırım gibi, ilmi gizlemenin vebalinin oldukça ağır olduğunu haber vermiştir:

"Bir kimseye bildiği bir konu sorulduğunda cevap vermezse, kıyamet gününde ağzına ateşten bir gem vurulur."¹⁹

Ayrıca ilim süfli emellere ve insanlığın zararına kullanılmak üzere öğrenilemez. Bu niyetlerle ilim öğrenenler için Hz. Peygamber (s.a.s.) şöyle buyurmuştur:

"Kim kendisinde Allah'ın rızası aranan bir ilmi sadece dünyalığa sahip olmak için öğrenirse, o kimse kıyamet gününde cennetin kokusunu bile duyamaz."²⁰

İlmin bekası, ilim ve ilim adamlarına verilen değerle doğru orantılıdır. Bir toplumda ilim adamlarına değer verilmezse, yeni yetişen nesiller ilme ilgi duymayacaklar ve zamanla mevcut ilim adamlarının bu dünyadan ayrılmalarıyla ilim kendiliğinden ortadan kaybolacaktır. Böyle bir olumsuzluğun meydana gelmemesi için, toplumdaki bütün bireyler üzerine düşen görevi yapmak durumundadır. Hz. Peygamber (s.a.s.), özellikle İslami ilimlerin kaybolmaması için oldukça duyarlı davranılması gerektiği konusunda ümmetini asırlar öncesinden uyararak şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ ilmi insanların hafızalarından silip unutturmak suretiyle değil, fakat alimleri öldürüp ortadan kaldırmak suretiyle alır. Neticede ortada hiçbir alim bırakmaz. İnsanlar bir kısım cahilleri kendilerine lider edinirler. Onlara birtakım meseleler sorulur; onlar da bilmedikleri halde fetva verirler. Neticede hem kendileri sapıklığa düşer, hem de insanları saptırırlar."²¹

Allah Teâlâ bizleri haktan, doğrudan ve hidayetten ayırmasın ve sahip olduğu ilimle rızasını kazanan kullarından eylesin! Amin!

¹⁶ Müslim, İlim, 16; Ayrıca bk. Ebu Davud, Sünnet, 6; Tirmizi, İlim, 15; İb-ni Mace, Mukaddime, 14.

¹⁷ Tirmizi, ilim, 19.

¹⁸ Tirmizi, ilim, 7; Ayrıca bk. Ebu Davud, ilim, 10; İbni Mace, Mukaddime, 18, Menasik, 76.

¹⁹ Tirmizi, ilim, 3; Ayrıca bk. Ebu Davud, ilim, 9; İbni Mace, Mukaddime, 24.

²⁰ Ebu Davud, İlim, 12; Ayrıca bk. İbni Mace, Mukaddime, 23.

²¹ Buhari, İlim, 34; Müslim, ilim, 1 3; Ayrıca bk. Buhari, İ'tisam, 7; Tirmizi, ilim, 5; İbni Mace, Mukaddime, 8.